

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:03.12.2020 ✓Accepted/Kabul:22.02.2020

DOI:10.30794/pausbed.835310

Araştırma Makalesi/ Research Article

Hancılar, Ö. (2021). "1983-1987 Kuzey Irak'taki Türk Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukukîliği" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 46, Denizli, ss. 347-359.

1983-1987 KUZEY IRAK'TAKİ TÜRK SINIR ÖTESİ OPERASYONLARININ HUKUKİLİĞİ*

Özhan HANCILAR**

Öz

Türkiye, AB ve ABD tarafından terör örgütü olarak kabul edilen isyancı Kürt grup PKK, Türkiye'ye karşı yaklaşık kırk yıldır silâhlı ve bölücü bir mücadele yürütmektedir. Türkiye ise, grubun merkez üssünün ve kamplarının yer aldığı Kuzey Irak'ta sıkça sınır ötesi operasyonlar düzenlemektedir. Bu makale, bunlardan ilk üçünü, Mayıs 1983'teki kara harekâtı ile Ağustos 1986 ve Mart 1987'teki hava saldırılarını jus ad bellum perspektifinden inceleyecektir. Üç operasyon da, eldeki çalışmanın temel noktasını oluşturan "Irak'ın rızası"yla gerçekleşmiştir. Bu izin, Irak'ın meşru yönetimi tarafından verilmiştir ve Türk tarafı verilen izin sınırları içinde hareket etmiştir. Bu nedenledir ki, Türkiye'nin 1983-1987 dönemi Kuzey Irak operasyonları kuvvet kullanma yasağını ihlâl etmemektedir; dolayısıyla, uluslararası hukuk açısından meşrudur.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası hukuk, Türkiye, Kuzey Irak, PKK, Kuvvet kullanma.*

THE LEGALITY OF THE 1983-1987 TURKISH CROSS-BORDER OPERATIONS IN NORTHERN IRAQ

Abstract

The Kurdish rebel group PKK, which is classified as a terrorist organization by Turkey, as well as the EU and the US, has been waging an armed separatist campaign against Turkey for almost four decades. Turkey has conducted frequent cross-border military operations against the PKK in Northern Iraq, where the group's bases and headquarters are located. This paper will assess the first three of those, the ground offensive of May 1983 and the air attacks of August 1986 and March 1987, from the perspective of jus ad bellum. All three were conducted by "the Iraqi consent", which is the key part of the present work. This consent was given by the legal government of Iraq and the Turkish side acted within the limits of it. That's why the 1983-1987 Turkish cross-border operations in Northern Iraq do not violate the prohibition on the use of force, and consequently, should be considered legal under international law.

Key Words: *International law, Turkey, Northern Iraq, PKK, Use of force.*

*Bu makale, yazarın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda, 2010'da hazırladığı "PKK Terorizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: ohancılar@pau.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-0444-8641>)

1. GİRİŞ

Kürtler için bağımsız bir devlet kurma hedefiyle Abdullah Öcalan'ın liderliğinde 1978'de kurulan Partiya Karkerên Kurdistan'ı (PKK), Türkiye'nin yanı sıra, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği de terör örgütü olarak kabul etmektedir (U.S. Dep. of State, 2019; CoEU, 2019). PKK'nın Türkiye'ye karşı 1980'lerin ilk yarısında başlattığı silâhlı mücadelede askerî üstünlük başlangıçta örgüte ait bulunmaktaydı. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yoğunlaşan ve 1990'ların ilk yarısında zirveyi gören çatışmalarda üstünlük zamanla Türk ordusuna geçmiştir. Öcalan'ın 1999'da yakalanmasıyla ciddi bir darbe yiyen PKK, büyük güç kaybına uğramasına karşın varlığını korumayı başarmıştır. Başlangıçtaki şiddetini önemli ölçüde yitirse de, PKK'nın terörist yöntemler ve gerilla taktiklerini kullanarak gerçekleştirdiği saldırılar hâlen sürmektedir ve taraflar arasındaki düşük yoğunluklu çatışmada, bugüne dek 40.000'den fazla insan hayatını kaybetmiştir.¹

PKK, 1980'lerin başında girdiği Kuzey Irak'a, bir daha çıkmamak üzere yerleşmiştir. Hâlen, Türkiye'ye yönelik saldırılarda üs görevi gören Türk-Irak sınır bölgesindeki PKK kamplarının yanı sıra; PKK'nın ana karargâhı da İran-Irak sınırındaki Kandil Dağları'nda yer almaktadır (Zaman, 2020). Bölgeden kendisine yönelen PKK tehdidine karşılık olarak Türkiye, 1983'ten bu yana sınır ötesi operasyonlar düzenlemektedir. Eldeki çalışma, bunlardan ilk üçünü, uluslararası hukuk perspektifinden inceleme amacındadır. Mayıs 1983, Ağustos 1986 ve Mart 1987 sınır ötesi harekâtlarının ortak özelliği, Irak'ın onayıyla gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Bu kuvvet kullanma fiillerini eldeki çalışmanın konusu dışında kalan sonraki tarihli Kuzey Irak operasyonlarından ayıran temel nokta da budur.

Türkiye-Irak ilişkileri bağlamında konuya değinen uluslararası ilişkiler çalışmalarının var olmasına karşın; uluslararası hukuk doktrini, özellikle Ekim 1984 Türkiye-Irak Antlaşması'na büyük ölçüde ilgisiz kalmıştır. Bu konuda doktrine katkı sunma amacı taşıyan makalede varılacak olan yargılar, konuya ve bölgeye dair güncel gelişmelere ışık tutma potansiyeli taşımaktadır. Zira Türkiye'nin PKK'ya karşı Irak'ın kuzeyinde düzenlediği askerî eylemler, 2021 yılı itibarıyla devam etmektedir ("Erdogan says", 2021). Bu açıdan, 1983-1987 pratiği, benzer kuvvet kullanma fiillerinde nadir rastlanan bir uluslararası hukuka uygunluk örneği olarak, Türkiye'nin PKK ve diğer devlet dışı silâhlı gruplarla devam eden mücadelesinde, bir model oluşturabilir.

Makalenin ilk bölümünde, Kuzey Irak'taki PKK varlığına karşı düzenlenen Mayıs 1983, Ağustos 1986 ve Mart 1987 sınır ötesi operasyonları ve 15 Ekim 1984'te imzalanan Türkiye-Irak Antlaşması, askerî, siyasî ve diplomatik açıdan kısaca ele alınacaktır. Ancak makalenin konusunu oluşturan kimi olaylara ilişkin bazı bilgi ve ayrıntılar, ancak üst düzey devlet yetkilileri ve gizli servislerin ulaşabileceği mahiyettedir ve araştırmacıların bu bilgiye erişimi çok güçtür. Örneğin, 1983 Mayıs'ında düzenlenen sınır ötesi operasyonun Irak'ın rızasıyla gerçekleştirildiği konusunda şüphe olmasa da, bu rızanın yazılı bir belgeye dayanıp dayanmadığı açık değildir. Benzer şekilde, Ekim 1984 Antlaşması'na ilişkin ortak bir açıklama mevcut olmadığı gibi; antlaşma metni tarafların resmî yayın organlarında da yayınlanmamıştır. Bu nedenle, ilk bölüm, esas olarak, resmî yetkililerin açıklamalarına ve dönemin basınına yansıyan haberlere dayanmaktadır.

"Olayların gelişimi"ni inceleyen bu kısmın ardından ikinci bölümde, önce terörist gruplara karşı kuvvet kullanmaya ilişkin uluslararası hukuk kurallarına dair bir "kavramsal çerçeve" ortaya konacaktır. Bu aşamada belirtilmesi gereken, uluslararası hukukun kuvvet kullanmayı yasakladığı; Birleşmiş Milletlerin (BM) kuvvet kullanma yetkisi verdiği durumlar bir yana bırakılırsa, devletlerin münferiden kuvvet kullanabilmelerinin tek yolunun meşru müdafaa hakkının kullanılması olduğudur. Ancak PKK devlet-dışı bir yapılanma olduğu için, Türkiye'nin örgüte karşı giriştiği askerî eylemlerin, uluslararası hukukun devletler arasında gerçekleşen geleneksel yapısına uymadığı unutulmamalıdır. Kavramsal çerçevenin sunulmasının ardından, Türkiye'nin Kürt ayrılıkçılara karşı 1983-1987 döneminde Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği operasyonların hukukî tahlili, Türkiye'nin ileri sürdüğü hukukî gerekçeler üzerinden yapılacaktır. Çalışmanın temel tezi, 1983-1987 dönemi Kuzey Irak operasyonlarının, ev sahibi devlet Irak'ın iznine dayanması ve Türkiye'nin de bu iznin sınırlarını aşmaması nedeniyle, anılan fiillerin uluslararası hukuka uygun olduğudur.

¹ Genel olarak PKK ve örgütle Türkiye arasındaki düşük yoğunluklu çatışma için bkz. (İmset, 1994; Kışlalı, 1996; Marcus, 2007; Masullo & O'Connor, 2020; Özcan, 1999; Plakoudas, 2018; Yegen, 2016).

2. 1983-1987 TÜRKİYE’NİN PKK’YA YÖNELİK KUZAY IRAK OPERASYONLARI

2.1. PKK’nın Kuzey Irak’a Yerleşmesi

Öcalan ve takipçilerinin Kasım 1978’de kurdukları PKK’nın lider kadrosunun bir kısmı Suriye’nin desteğiyle önce Suriye’ye, oradan da Lübnan’a 1979’da geçmişlerdir. (İmset, 1994: 51, 69). Örgüt, Ağustos 1982’de topladığı ikinci kongresinde silâhli eylemleri başlatma kararı alarak (Ballı, 1991: 206); ilk girilecek alanın kabaca Hakkâri-Siirt-Van üçgenini kapsayan, örgütün Botan olarak adlandırdığı (Özdağ, 2005: 28) bölge olmasını kararlaştırmıştır (Özcan, 1999: 90).

1980-1982 arasında, Filistinli örgütler tarafından Bekaa Vadisi’nde eğitilen PKK militanları, eylem yapmak üzere Suriye üzerinden Türkiye’ye geri gönderilmiştir (Marcus, 2007: 80-85). Ancak eylemciler birkaç kişilik küçük gruplardan oluşmaktadır (Birand, 1992: 120) ve Botan bölgesi Suriye sınırına epeyce uzaktır. PKK’nın buraya sağlam biçimde girebilmesi için, esasen Kuzey Irak’ı kullanmaya ihtiyacı vardır. Zira örgüt de, yaptığı keşiflerde, sağlam bir cephe gerisi oluşturmak amacına en uygun alanlar olarak Kuzey Irak ve İran’ın Türkiye sınırına yakın bölgelerini seçmiştir (Aygan, 1987: 25).

Eylül 1980’de Irak’ın komşusu İran’a saldırısıyla başlayan savaş, her iki devletin Türkiye ile olan sınır bölgesine yerleşmek isteyen PKK’ya aradığı fırsatı sunmuştur. Zira taraflar, savaşın sona erdiği 1988 yılına kadar, ortak komşuları olan Türkiye ile olan sınırlarını etkin biçimde kontrol etme imkânından büyük ölçüde mahrum kalmışlardır. Irak yönetimi, anılan zaman diliminin önemli bir bölümünde, ülkesinin kuzeyindeki geniş bir alanı, stratejik öneme sahip bölgeler istisna, Kürt grupların denetimine terk etmek zorunda kalmıştır (Robins, 1991: 60). Örgüt sahadaki otorite boşluğundan etkin biçimde faydalanmıştır. Bölge fiilen Iraklı muhalif Kürt grupların denetiminde olduğu için; Kuzey Irak’a girmek isteyen PKK, 1981 Temmuzunda, Kürt gruplarla anlaşma zemini aramaya başlamıştır (İmset, 1994: 99).

2.2. Türkiye’nin Karşı Önlemi: Irak’ın Onayıyla Düzenlenen Askerî Operasyonlar

2.2.1. 26 Mayıs 1983 Sınır Ötesi Operasyonu

Irak sınırında devriye gezen bir Türk birliğine 10 Mayıs 1983’te ateş açılmış; olayda üç asker ölmüş, üçü de yaralanmıştır. Saldırıdan sonra Irak’ın Ankara Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığına çağrılarak suçluların derhâl cezalandırılması, bunların arasında Türk vatandaşları varsa iadelerinin sağlanması talep edilmiştir (“Irak sınırında üç”, 1983: 1; “Şehit edilen üç”, 1983: 1,7). Türkiye, Kuzey Irak’taki ilk sınır ötesi operasyonunu, bu saldırıdan yaklaşık iki hafta sonra, 26 Mayıs 1983’te, yaklaşık 6.000 askerini Irak sınırından üç kilometre içeriye sokarak başlatmıştır (“Ordumuz Irak’ta”, 1983: 1; “Türkiye-İrak”, 1983: 1, 11). Birliklerin 2 Haziranda geri çekilmesiyle sona eren operasyon (“Sınır operasyonu”, 1983: 13); Türk basınına göre, Apocuların yanı sıra, Kawacılar ve bu iki grupla işbirliği hâlinde olan ASALA militanlarına karşı yapılmıştır (“Hainler ezildi”, 1983: 1, 13).

Dışişleri Bakanlığının operasyonun başlangıcındaki açıklamasında, sınır güvenliğini ihlâl eden ve kaçakçılık yapan silâhli gruplar hakkında Irak hükûmetiyle görüş alışverişinde bulunulduğu ve 10 Mayıs’taki saldırının faillerinin ele geçirilmesi için sınırın Irak tarafında sınırlı amaçlı bir harekât düzenlendiği belirtilmiştir (“Irak hududunda”, 1983: 1,11; “Irak sınırında”, 1983: 1, 11). Türk basınının Dışişleri kaynaklarına dayandığı haberlerde, harekâtın Irak ile sözlü olarak varılan bir mutabakata dayandığı iddia edilmiş (“Türkiye-İrak”, 1983: 1,11); diplomatik gözlemciler de, müdahalenin Irak’ın rızasıyla gerçekleştirildiği değerlendirmesini yapmışlardır (Gurdilek, 1983: 6). Bakanlık açıklamasındaki “*Irak hükûmetiyle görüş alışverişinde bulunulduğu*” ifadesinin yanı sıra, Irak’ın operasyona hiçbir olumsuz tepki göstermemesi; aksine Irak Büyükelçisinin Türk ordusunun başarısını överek, teröristlere karşı eyleme girişilmesi konusunda “her iki devletin anlaştıklarını” açıklaması (“Türkiye-İrak”, 1983: 1, 11), bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

Türk ve Iraklı yetkililerin daha sonraki temas ve beyanları, operasyonun Irak’la varılan bir anlaşmaya, en azından Irak’ın açık rızasına dayandığını kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde netleştirmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanı İltar Türkmen’in, Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in mesajını Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin’e iletildiği Bağdat ziyaretinde, sınır güvenliği konusundaki temas ve danışmaların sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Saddam Hüseyin de, cevabî mesajında, görüşülen konularla ilgili olarak iki devlet arasındaki güven ve anlayışın teyit edildiğini ifade

etmiştir (“Türkiye-Irak”, 1983: 1, 11). Türk Dışişleri Bakanlığının Bağdat ziyaretine ilişkin açıklamasında, iki devlet arasında sınır güvenliğine ilişkin görüşmelerin bir yıldır artarak devam ettiği ve nihayetinde, “harekât konusunda anlayış birliğine ulaşıldığı” dile getirilmiştir (“Irak’la temaslarımız”, 1983: 8). Bakanlık, operasyonun sonuçlandığını ilan eden 2 Haziran tarihli açıklamasında da, müdahalenin “Irak hükümetinin mutabakatıyla” gerçekleştirildiğini bir kere daha vurgulanmıştır (“Sınır operasyonu”, 1983: 13).

Bölgedeki PKK varlığı KDP (Kürdistan Demokrat Partisi) unsurlarıyla iç içe geçmiş olduğu için, Türkiye’nin kuvvet kullanma eyleminde KDP kampları da zarar görmüştür (İmset, 1994: 99-100). Bu nedenle, harekâta en sert tepki üçüncü bir devletten değil, KDP’den gelmiştir. Harekâti Kürt kurtuluş hareketine yönelik bir komplo olarak yaftalayan örgüt, Türkiye’nin asıl hedefinin bölgedeki kendi üsleri olduğunu söyleyerek Türkiye’nin operasyonunu sert biçimde kınamıştır (İmset, 1994: 100). Müdahalenin sivillere de zarar verdiğini iddia eden gruba göre, Türk ordusunun Kuzey Irak’a girmesiyle 20 ile 30 bin arası sivil, sınır bölgesine sıkışmıştır (“Turkish Troops”, 1983).

Türkiye’nin operasyonu sonucu birbirlerine daha fazla yakınlaşan iki örgüt, 1983 Temmuzunda “KDP-PKK Dayanışma İlkeleri” başlıklı bir protokolle ittifaka yönelmiştir (Gunter, 1990: 73). Bu ittifakın da yardımıyla PKK, Irak’ın Türkiye sınırına bitişik bölgesine kuvvetli biçimde yerleşmiştir. Başta Türkiye, Irak ve İran sınırlarının kesiştiği bölge olmak üzere, Irak-Türkiye sınırı boyunca kurulan kamplarda hem siyasî ve askerî eğitim verilmiş; hem de bu kamplar, Türkiye’ye giriş çıkışlarda üs görevi görmüştür (Aygan, 1987: 25). 15 Ağustos 1984’te, örgütün “Ağustos Atılımı” olarak adlandırdığı ünlü “Eruh ve Şemdinli Baskınları”nın (“Ayrılıkçılar saldırı”, 1984: 1, 7) üslerin cephe gerisi olarak kullanıldığı bölgede gerçekleşmesi bu açıdan şaşırtıcı olmamıştır.

2.2.2. 15 Ekim 1984 Türkiye-Irak Antlaşması

Hakkâri’nin Çukurca ilçesinde bir askerî aracın pusuya düşürülerek sekiz askerin öldürüldüğü 10 Ekim 1984’teki saldırı (Gurdilek, 1984: 7), Kuzey Irak’ı yeniden gündeme getirmiştir. Saldırının hemen ertesinde, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, aralarında üst düzey askerlerin de bulunduğu bir heyetle, 14–15 Ekimde Bağdat’ı ziyaret etmiştir (“Evren’den Saddam’a”, 1984: 11; “Halefoğlu Irak’ta”, 1984: 1, 7). Halefoğlu’nun ziyaretinin ardından, Başbakan Turgut Özal, ayrılıkçı militanlara karşı ortak önlemler alma konusunda Irak’la anlaşma sağlandığını; İran’la anlaşmak için de yakında görüşmeler yapılacağını açıklamıştır (“Olayın gerisinde”, 1984: 6; “Turkey join”, 1984). Özal’ın sözleri, tarafların konuya dair ortak bir açıklaması olmamasına rağmen, güvenliğe ilişkin bir antlaşmanın imzalandığını göstermiştir.

Özal’ın Irak’la anlaşıldığını teyit etmesine rağmen, belge üzerindeki sis perdesi 23 Ekime kadar varlığını korumuştur. Anılan tarihte, Irak Enformasyon Bakanı Mustafa Casım, antlaşmayı ayrıntılarıyla birlikte uluslararası kamuoyuna duyurmuştur. Bakanın verdiği bilgiye göre, 15 Ekimde imzalanan antlaşma taraflara bir diğerinin ülkesinde, sınırın 10 kilometre (km.) içerisine kadar, süresi üç günü aşmamak koşuluyla askerî operasyon yapma hakkı tanımaktadır. Bu hak ancak acil güvenlik gerektiren durumlarda kullanılabilir ve taraflar, terörist eylemler konusunda sürekli bilgi alışverişinde bulunacaklardır (“Irak anlaşmayı”, 1984: 1, 6). Türk tarafı ise, anlaşmaya ilişkin bazı ayrıntıları, ancak iki yıl sonra, 4 Eylül 1986 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) oturumunda, İçişleri Bakanı Yıldırım Akbulut aracılığı ile açıklamıştır. Akbulut, “Ağustos 1986 hava harekâtı” hakkında bilgi verirken antlaşmaya değinmiştir. Bakanın beyanına göre, antlaşma gereğince, makul bir süre önce karşı tarafa bilgi verilip mutabakat sağlanması şartıyla, Türk ve Irak orduları çok zarurî hâllerde sınırı geçebilecekler; bu uygulamaları daha etkin kılabilmek için hava harekâtı da yapabileceklerdir. Ayrıca iki devlet arasında bir koordinasyon sisteminin kurulması da kararlaştırılmıştır (TBMM TD, 1986: 203-204).

2.2.3. 15 Ağustos 1986 Hava Saldırısı

12 Ağustos 1986’da, Hakkâri’nin Uludere ilçesinde, bir askerî aracı pusuya düşüren PKK militanları 12 Türk askerin öldürmüştür (“12 Mehmetçik”, 1986: 1, 13). Bu saldırıdan üç gün sonra Türk savaş uçakları örgütün Kuzey Irak’taki kamplarını bombalamıştır (“Jetlerimiz tepeledi”, 1986: 1, 7; “Turkish Planes”, 1986). Başbakan Özal’ın verdiği bilgiye göre, 15 Ağustos 1986 sabahında düzenlenen ve on uçağın katıldığı saldırı üç hedefe yönelmiş ve on beş dakika sürmüştür (“Irak’ta hava”, 1986: 1, 11).

Türkiye'nin hava saldırısına ilk uluslararası tepki, operasyonun kabul edilemez olduğunu ifade eden Libya lideri Muammer Kaddafi'den gelmiştir. Kaddafi, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'a gönderdiği mesajda, operasyonu bir imha eylemi olarak nitelendirerek; Güney Afrika ve İsrail'in uygulamalarına benzetmiş ve eylemin bir daha tekrarlanmamasını umduklarını ifade etmiştir ("Kaddafi çizmeyi", 1986: 1, 13; "Meclis toplansın", 1986: 1, 7). Yaklaşık on gün boyunca sessiz kalan İran yönetimi de, Türkiye'nin eylemini, 24 Ağustosta sert bir dille kınamıştır. İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, saldırıda Kürt sivililerin katledildiğini ileri sürerek; Türkiye'ye, Bağdat rejimine karşı savaşan Irak Kürtlerinin mücadelesini engellemekten kaçınması çağrısında bulunmuştur ("İran'dan kınama", 1986: 1, 11). Tıpkı Mayıs 1983 sınır ötesi operasyonunda olduğu gibi, harekâta en ciddi tepki, eylemden asıl zarar görenin kendisi olduğunu iddia eden KDP'den gelmiştir. Grubun lideri Mesud Barzani, saldırıda 150 KDP'linin öldüğünü; hem Irak'tan hem de Türkiye'den intikam alacaklarını açıklamıştır ("Barzani", 1986: 12).

2.2.4. 4 Mart 1987 Hava Saldırısı

Hakkâri'nin Uludere ilçesine bağlı Taşdelen köyüne 23 Şubat 1987'de düzenlenen PKK saldırısında 9'u kadın ve çocuk 14 kişi öldürülmüştür ("Kritik gün", 1987: 1, 7). Yaklaşık on gün sonra, 4 Mart 1987'de, otuz Türk savaş uçağı, Kuzey Irak'taki dokuz hedefe yönelik bir hava saldırısı gerçekleştirmiştir ("30 Jet", 1987: 1, 8). Genelkurmay Başkanlığının operasyona ilişkin açıklamasında, Taşdelen köyündeki katliamı gerçekleştiren eşkiya grubunun Kuzey Irak'taki kamplarına kaçtığına ilişkin anlaşılmaması üzerine, Bakanlar Kurulunun 25 Şubat 1987 tarihli toplantısında sınır ötesi operasyon yapılması kararı alındığı; ancak hava muhalefeti nedeniyle harekâtın 4 Martta ertelendiği ifade edilmiştir (Ve sınır ötesi, 1987: 1, 15). Hükûmet Sözcüsü Hasan Celal Güzel de, "1984 Mutabakatı"na uygun olarak Iraklı yetkililere bilgi verildiğini; ayrıca, harekâtın İran-İrak Savaşı ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığını ifade etmiştir ("Kampları bombaladık", 1987: 8).

Operasyona yönelik en ciddi tepki, yine aynı çevrelerden gelmiştir. İran Dışişleri Bakanlığından yapılan ve Türkiye'nin harekâtı nedeniyle kaygı ifade edilen açıklamada, saldırının kurtuluşları için mücadele eden Kürtleri hedef aldığı öne sürülmüştür ("Tahran suçladı", 1987: 1, 7). Libya da operasyonu kınamış ve Türk Büyükelçi Libya Dışişleri Bakanlığına çağrılarak, operasyonlardan duyulan rahatsızlık kendisine iletilmiştir ("Ankara'nın tepkisi", 1987: 1, 11). Saldırının intikamını alacaklarını açıklayan Mesud Barzani'ye göre ise, saldırı PKK'ya değil, KDP'ye karşı yapılmıştır; zira Kuzey Irak'ta PKK'nın kontrolünde olan bir kamp ya da yerleşim birimi mevcut değildir ("Barzani'den tehdit", 1987: 1, 12).

3. 1983-1987 DÖNEMİ KUZEY IRAK OPERASYONLARININ HUKUKÎ TAHLİLİ

3.1. Kuvvet Kullanmaya İlişkin Uluslararası Hukuk Kuralları

Terör örgütlerinin devletler tarafından desteklendiği, antlaşmaların yetersiz kaldığı ve BM'nin müşterek güvenlik sisteminin de çalışmadığı günümüz dünyasında, terörizm mağduru devletlerin terör örgütlerine ya da bunları destekleyen devletlere karşı kuvvet kullanması terörizmle mücadelede giderek ciddi bir alternatif hâline gelmiştir (Hancılar, 2011: 13). Bir devletin, terörist örgütler ve diğer devlet-dışı silâhlî gruplara karşı kendi ülkesinde aldığı askerî önlemler, "kuvvet kullanma" olarak değerlendirilmez. Bu takdirde, uluslararası hukukun insan haklarına ve çatışmada uyulacak kurallara ilişkin boyutu (*jus in bello*) devreye girer (Keskin, 1998: 38-39).

Ancak, terörizmle mücadele eden devlet, terörist gruba ya da bu grubu destekleyen devlete sınırları dışında karşılık verecekse, uluslararası hukukun kuvvet kullanmaya ilişkin kuralları gündeme gelecektir. *Jus ad bellum* olarak adlandırılan bu kuralların kuşku yok ki en önemlisi, "devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmasını yasaklayan kural"dır. BM Antlaşması'nın 2(4). maddesine göre devletler, "*gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan*" kaçınmak zorundadır.

BM Antlaşması, kuvvet kullanma yasağının temel istisnasını meşru müdafaa hakkının kullanılması olarak öngörmüştür. 51. maddeye göre: "*Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birine karşı bir silâhlî saldırının gerçekleşmesi hâlinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, üye devletin doğal olan münferit veya ortaklaşa meşru müdafaa hakkına engel olmaz. Bu meşru müdafaa haklarını kullanırken üyelerin aldığı tedbirler derhâl Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin Antlaşma'ya*

dayanarak uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesisi için gerekli göreceği şekilde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” Madde metni, silâhlı saldırıya uğramış olmak ve Güvenlik Konseyini bilgilendirmek şartlarını aramaktadır. Ayrıca, örfî hukukun öngördüğü “zorunluluk, orantılılık ve aciliyet” de meşru müdafaa hakkını kullanan devletin uymakla yükümlü olduğu koşullardır (Dinstein, 2012: 275).

Terörist gruplara karşı kuvvet kullanan devletler, hukukî gerekçe olarak genellikle meşru müdafaa hakkını kullandıklarını iddia etmektedir (Hancılar, 2011: 159). Kuşku yok ki bunun temel nedeni, BM Antlaşması’nın, devletlerin BM’nin yetkilendirmesi dışında kuvvet kullanabilmesinin tek istisnasını “meşru müdafaa” olarak öngörmüş olmasıdır. Ancak bu iddiaların geçerli olabilmesi için, meşru müdafaa hakkının hukuka uygunluk koşullarının mevcudiyeti şarttır. İlk olarak, 51. madde gereğince, terörist saldırı ya da saldırılar, “silâhlı saldırı” düzeyine ulaşmış olmalıdır (Brown, 2003: 24-25; Byers, 2002: 410-412; Cassese, 1989: 596). Ancak, hangi boyuttaki terör saldırılarının silâhlı saldırı sayılacağı sorusunun cevabı bir yana, düzenli birliklerin hangi fiillerinin silâhlı saldırı olarak kabul edileceği de açık değildir (Hancılar, 2011: 58). ABD’ye yönelik 11 Eylül 2001 saldırıları öncesinde, terörist eylemlerin, tek başlarına, silâhlı saldırı olarak değerlendirilemeyeceği doktrinde genel kabul gören görüşken (Baker, 1987: 42; Erickson, 1989: 110); 11 Eylül saldırılarının ulaştığı boyut, tek bir terörist saldırının dahi, silâhlı saldırı boyutunda olabileceğini göstermiştir.

Ayrıca, düzensiz silâhlı grupların saldırılarının toplamı hesaba katılarak bunların silâhlı saldırı oluşturabileceği de, doktrinde taraftar bulan bir görüştür (Arend & Beck, 1994: 218; Brownlie, 1958: 731; Dinstein, 2012: 220-221). Bu takdirde, terörist grubun eylemleri münferit olarak değil, bir bütünün parçaları olarak değerlendirilecek ve bahsedilen eylemlerin silâhlı saldırı eşiğine ulaşıp ulaşmadığı örgütün geçmişteki saldırıları da hesaba katılarak belirlenecektir (Dinstein, 2012: 220-221). “Olayların toplamı” olarak adlandırılan bu teori, silâhlı saldırıya uğrayan devletin vereceği orantılı karşılığın şiddetini arttırma imkânı sunmaktadır (Henderson, 2018: 239; Lewis, 2018: 17)².

UAD, *Nikaragua’ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası*³ kararında, düzensiz silâhlı grubun saldırısından söz edebilmek için, saldırının “silâhlı birliklerce gerçekleştirilen önemli büyüklüğe sahip eylemlerden” olması şartını öngörmüş; sınır olaylarını ise silâhlı saldırı saymamıştır (Nikaragua, para. 195). Ayrıca Divan, Nikaragua topraklarından Honduras ve Kosta Rika’ya yönelik eylemleri değerlendirirken düzensiz silâhlı grupların düzenlediği saldırıların hep birlikte silâhlı saldırı olarak kabul edilebileceğini dolaylı olarak ifade etmiştir (Nikaragua, para. 231). Divan, aynı kararında, silâhlı saldırı seviyesine ulaşmamış kuvvet kullanma fiillerine karşı meşru müdafaa hakkına başvurulamayacağına hükmederken (Nikaragua, para. 195); anılan fiillere karşı “orantılı karşı önlemler” alma yoluna gidilebileceğini öngörmüş (Nikaragua, para. 249); ancak bunun koşullarının ne olduğundan bahsetmemiştir.

51. madde gereğince, terörist saldırının mağduru olan devlet, meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanmak istiyorsa, giriştiği eylemi Güvenlik Konseyine derhâl bildirmek ve Konsey “uluslararası barış ve güvenliğin korunması için” etkili tedbirleri aldığı anda kuvvet kullanımına son vermek zorundadır. Buna ilaveten, meşru müdafaa hakkını kullanmak isteyen devlet, uluslararası örf ve adet hukukunun öngördüğü “zorunluluk, orantılılık ve aciliyet koşulları”na da uymalıdır (Dinstein, 2012: 275).

Zorunluluk koşulu gereğince, terörist saldırıya uğrayan devlet, barışçı yollarla terörist saldırının üstesinden gelmek için bütün çabayı gösterdikten sonra askerî önlemlere başvurmalıdır. Bu ilke, uluslararası barışın korunması amacına paralel olarak devletlerin ancak son çare olarak kuvvete başvurmaları gerektiği anlayışıyla uyumludur (Cassese, 1989: 590-597). UAD, *Nikaragua* kararında ve 1996 tarihli *Nükleer Silâhların Tehdidinin ya da Kullanılmasının Hukuka Uygunluğu*⁴ danışma görüşünde, örf ve adet hukuku kuralı olan zorunluluğun meşru müdafaa hakkının varlığı için gerekli bir koşul olduğunu ifade etmiştir (Nikaragua, para. 176; Nükleer Silâhlar, para. 41). Ayrıca, terörist saldırının mağduru olan devletin vereceği askerî karşılığın orantılı olması gerektiği konusunda uluslararası hukukçular arasında genel bir mutabakat vardır. Nitekim UAD, *Nikaragua* kararında ve *Nükleer Silâhlar* danışma görüşünde, orantılılığın zorunlulukla birlikte meşru müdafaa hakkının varlığı için zorunlu

² Olayların toplamı teorisinin uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürebileceği görüşü için bkz. (Arsava, 2019: 121-122).

³ Bundan sonra *Nikaragua* davası olarak anılacaktır.

⁴ Bundan sonra *Nükleer Silâhlar* danışma görüşü olarak anılacaktır.

bir koşul olduğunu ifade etmiştir (Nikaragua, para. 176; Nükleer Silâhlar, para. 41). Ancak orantılılığın nasıl belirleneceği konusunda bir uzlaşma mevcut değildir (Arend & Beck, 1994: 206). Aciliyet koşulu gereğince ise, silâhlı saldırının hemen ertesinde ya da mantık sınırları içinde kabul edilebilecek bir süre zarfında meşru müdafaa hakkı kullanılmalıdır (Keskin, 1998: 52).

El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı düzenlediği saldırılara karşılık olarak, ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Afganistan'a karşı kuvvet kullanması, uluslararası camia tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir. Bu nedenle, örfi kuralların terör destekçisi devletlere karşı daha kolay kullanmayı kolaylaştıracak biçimde değiştiği ileri sürülmüştür (Kiris, 2001; Travalio & Altenburg, 2003: 109). Bu bağlamda devlet dışı silâhlı gruplara destek veren devletlerin sorumluluğu bakımından yüksek eşikler öngören *Nikaragua* ve *Tahrân* kararlarının örf ve adet hukukunu artık yansıtmadıkları iddiası gündeme gelmiştir (Hancılar, 2017: 92; Travalio & Altenburg, 2003: 105). 11 Eylül sonrası devlet pratiği de, düzensiz gruplara destek olunarak gerçekleştirilen dolaylı saldırılar karşısında meşru müdafaa hakkının daha kolay kullanılabilir olması doğrultusundadır (Ruys & Verhoeven, 2005: 296-298; Tams, 2009: 380).

Terörist saldırılara karşı meşru müdafaa hakkı kullanılırken cevaplanması gereken bir başka soru, bu hakkın bir terör örgütüne karşı doğrudan kullanılıp kullanılmayacağıdır. UAD, 2004 tarihli *İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşasının Hukukî Sonuçları* danışma görüşünde, silâhlı saldırının failinin mutlaka bir devlet olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir (Duvar, para 139). 11 Eylül saldırılarından sonra, doktrinde, terör örgütlerinin silâhlı saldırının doğrudan faili olabileceği, bir başka deyişle saldırının mutlaka bir devlete izafe edilmesinin gerekmediği daha belirgin biçimde savunulmaya başlanmıştır (Franck, 2001: 840; Paust, 2002: 534).

3.2. Türkiye'nin Hukukî Argümanları

Türkiye, 1983-1987 arası dönemde Kuzey Irak'ta gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlarda meşru müdafaa hakkını ne doğrudan ne de dolaylı olarak ileri sürmüştür. Makalenin konusu dışında kalan sonraki tarihli harekâtlarda da, bu hakkı açıkça ileri sürmekten uzunca bir süre kaçınmıştır (Hancılar, 2011: 150). Esasen Türkiye, Irak'ın sınır ötesi harekâtlara rıza gösterdiği, uluslararası kamuoyunun da bağımsızlık yanlısı Kürt hareketlerine kayıtsız kaldığı 1991 öncesinde, eylemlerine hukukî gerekçe gösterme konusunda oldukça isteksiz davranmış (Gray, 2018: 147); konuyu BM gündemine de getirmemiştir. Meseleyi bir terör vakası olarak gören Türkiye'nin, ev sahibi devletin onayını da almışken, konuyu uluslararası toplumun gündemine taşımak ve PKK'yı muhatap almak istememiş olması kuvvetle muhtemeldir. Türkiye, 1983-1987 dönemi Kuzey Irak operasyonlarının hukukî gerekçesi olarak aşağıda incelenecek olan sıcak takip hakkını ve Irak'ın operasyonlara verdiği onayı (rıza) ileri sürmüştür.

3.2.1. Sıcak Takip Hakkı

"İzleme hakkı" olarak da adlandırılan (Pazarcı, 2018: 312-313) sıcak takip, esasen deniz hukukunu ilgilendiren bir örf ve adet hukuku kuralıdır (Brownlie, 1963: 302). 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin "kesintisiz takip hakkı" başlıklı 111. maddesinde de yer alan bu hak gereğince; bir devlet, bir başka devlete ait olup da uluslararası hukuku ihlâl eden bir gemiyi takibini, kendi egemenlik yetkisindeki sularda takibine başlanmış olmak kaydıyla, açık denizde de sürdürebilecektir. Dolayısıyla, ülkesinde terörist saldırıya uğrayan bir devlet, açık denizde sıcak takip hakkını kullanarak bir başka devlete ait gemi üzerinde kuvvet kullanma fiillerini icra edebilecek; ancak bir başka devletin egemenlik yetkisini kullandığı sulara bu hakka dayanarak giremeyecektir (Hancılar, 2011: 87).

Açık denizin aksine, anılan hakkın karada kullanılabilmesi imkânını tanıyan hiçbir sözleşme hükmü mevcut değildir. 2(4). madde, sıcak takip adı altında karada girilecek kuvvet kullanma eylemlerini uluslararası hukuka aykırı kılmaktadır. Günümüz uluslararası hukukçularının hemen hemen tümü, karada bu hakkın ileri sürülemediğini savunmaktadır (Pazarcı, 2018: 173). Devletlerin uygulaması da, karada sıcak takibin bir örf ve adet hukuku kuralı olmadığını göstermektedir. Devletlerin sıcak takip hakkıyla ilgili iddiaları istisnâdır ve sıcak takip iddiasının gündeme gelebileceği bazı olaylarda devletler, bu haktan hiç söz etmemeyi seçmişlerdir (Brownlie, 1958: 734).

Türkiye, Ağustos 1986 sınır ötesi operasyonunu, yukarıda bahsedildiği üzere, kara ülkesi için oldukça zayıf bir hukukî argüman olmasına rağmen, açıkça “sıcak takip hakkı”na dayandırmıştır. Anılan hukukî gerekçe, 1986’daki hava saldırısı için 1984 Antlaşması ile birlikte ileri sürülmüştür. Başbakan Turgut Özal, 15 Ağustos 1986’da düzenlediği basın toplantısında, Irak’la Türkiye arasındaki antlaşmaya göre hareket edildiğini ifade ettikten sonra, “*Bizim yaptığımız sadece sıcak takiptir*” demiştir (“Özal”, 1986: 17). Başbakanla sınırlı kalmayan sıcak takip argümanı, daha alt düzeydeki Türk yetkililer tarafından da ısrarla vurgulanmıştır.

Dışişleri Bakanı Halefoğlu, “*her ülkenin uluslararası hukuk kurallarına göre sıcak takip hakkı olduğunu*” belirttiikten sonra, İran ve Suriye ile antlaşma yapıldığı takdirde, bu devletlerin ülkesinde de operasyon yapılabileceğini ifade etmiştir (“İran ve Suriye’de”, 1986: 13). Dışişleri Bakanlığı, İran’ın operasyonla ilgili iddialarıyla ilgili olarak 24 Ağustosta yaptığı açıklamada “*Bu hareket uluslararası hukukun tanıdığı sıcak takip ilkesi uyarınca yapılmıştır*” diyerek Türkiye’nin sıcak takip hakkını kullandığını açıkça vurgulamıştır (“Dışişleri Bakanlığı”, 1986: 6). Millî Savunma Bakanı Yavuztürk de, sıcak takibin sınırlarda anında yapılabileceğini; Amerika-Meksika ve Amerika-Kanada sınırlarında gerçekleşen olayların faili olan suçluların bu yolla ortadan kaldırıldıklarını ifade etmiştir (TBMM TD, 1986: 143).

Irak’la anlaşıldıktan sonra girilen kuvvet kullanma eyleminin neden sıcak takip hakkı gibi devleti kara ülkesindeki uygulaması uluslararası hukuk tarafından kabul görmeyen bir hakka dayandırıldığı sorusunun cevabı belirsizdir. Akla ilk gelen, sıcak takibin dış politikaya değil iç politikaya yönelik bir gerekçe olarak ileri sürüldüğüdür. Zira hükümetin, harekâtı, Anayasanın 92. maddesinde sözü edilen, “*Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi*” olarak değerlendirmede; “sıcak takip” kavramını kullanarak iç politikada eylemin boyutlarını daraltma ve anayasaya aykırı bir durum olmadığını gösterme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir (Hancılar, 2011: 141-142). Nitekim 15 Ağustostaki basın toplantısında sıcak takip iddiasında bulunan Özal, savaş hâlinin söz konusu olmadığını; yurt dışına asker gönderilmeyip sadece sıcak takip hakkının kullanıldığını; harekâtın meclise bilgi vermeyi gerektirecek kadar önemli olmadığını ileri sürmüştür (“Irak’ta hava”, 1986: 1, 11).

Türkiye 1987 Martında düzenlediği hava harekâtında ise, eyleminin nedeni olarak PKK’nın 22 Şubat 1987’de Taşdelen köyüne yaptığı saldırıyı ve sonrasında militanların Kuzey Irak’taki kamplarına kaçtıklarının belirlenmesini göstermiş; ancak hukukî gerekçe olarak sıcak takip iddiasında bulunmamıştır (Hancılar, 2011: 142).

3.2.2. Ev Sahibi Devletin Rızası

Uluslararası hukuk kuvvet kullanmayı yasakladığı gibi, devletlerin bir diğersinin ulusal yetkisine giren konulara karışmasını da yasaklamıştır. Ekonomik ya da siyasî nitelikli müdahaleler eğer baskı unsuru içeriyorsa yasak kapsamındadır (Başeren, 2003: 106). Ancak bu yasağın kapsamına giren asıl fiiller, kuvvet kullanma yasağını ihlâl eden fiillerdir. Bu tür müdahaleler, “doğrudan” gerçekleşebileceği gibi, “dolaylı müdahale” olarak adlandırılan, yani bir diğers devletin ülkesindeki iç savaşa iktidarı veya asileri destekleyerek karışma yoluyla da gerçekleşebilir (Başeren, 2003: 100).

Ev sahibi devletin müdahaleye gösterdiği rızanın hukuka uygun olması şarttır. Buna bağlı olarak, izni veren devlet, özgür iradesiyle bu kararı almış olmalıdır. Müdahale eden devletin baskısı altında ya da “kukla bir yönetim”in müdahaleye daveti ya da rızası uluslararası hukuka aykırı olacaktır (Schachter, 1991: 114). İkinci olarak, rızanın ya da iznin, kuvvet kullanma fiilini uluslararası hukuka uygun hale getirebilmesi için, verilen rızanın sınırlarının aşılmamış olması gerekir (Lieblich, 2013: 122-125). Müdahaleye verilen iznin süresi, yeri, boyutu gibi unsurlar bakımından ev sahibi devletin belirlediği koşulların dışına çıkılmaması gerekir. Bu koşullar gerçekleşmişse, bir devletin ülkesindeki terörist unsurlara karşı harekete geçme iznini diğers devletlere vermesini uluslararası hukuka uygun kabul etmek gerekir.

Bu bağlamda, teröristlerin saldırılarında üs olarak kullandıkları devletle terörist saldırıların mağduru devlet, ikincinin birincinin ülkesinde operasyon düzenleyebilmesi iznini içeren bir anlaşmaya varmışsa; uluslararası hukuka herhangi bir aykırılık gündeme gelmeyecektir (Brown, 2003: 30). Ancak, burada da, yukarıdaki paragrafta bahsedilen koşullara uyulmalıdır. Ülkesindeki operasyonlara izin veren devlet, bu kararı özgür iradesiyle vermiş olmalıdır. Ayrıca, terörist gruba karşı harekete geçen devlet de, ev sahibi devletin bu amaçla kendisine verdiği iznin kapsamı dışına çıkmamalıdır.

Türkiye, 1983-1987 döneminde Kuzey Irak'ta düzenlediği üç sınır ötesi operasyonda da, Irak'ın bu kuvvet kullanma fiillerine gösterdiği rızayı hukukî gerekçe olarak ileri sürmüştür. Mayıs 1983 kara harekâtı için, Türk Dışişleri Bakanlığının, iki devlet arasında sınır güvenliğine ilişkin görüşmelerin bir yıldır artarak devam ettiğini ve nihayetinde, “*harekât konusunda anlayış birliğine ulaşıldığı*”nı dile getiren 31 Mayıs 1983 tarihli açıklaması (“Irak’la temaslarımız”, 1983: 8) harekâtın hukukî dayanağını açıklamaktadır. Bakanlığın operasyonun sonuçlandığını ilan eden 2 Haziran 1983 tarihli açıklamasında, müdahalenin “*Irak hükûmetinin mutabakatıyla*” gerçekleştirildiği bu kez daha açık biçimde vurgulanmıştır (“Sınır operasyonu”, 1983: 13).

Türkiye, 1986 Ağustosunda düzenlediği hava saldırısının hukukî gerekçesi olarak, “Ekim 1984 Antlaşması”nı, sıcak takip hakkı ile birlikte kullanmıştır. Başbakan Özal, 1986 operasyonu ile ilgili olarak 15 Ağustosta düzenlediği basın toplantısında, Irak’la Türkiye arasındaki antlaşmaya göre hareket edildiğini ifade etmiştir (“Özal”, 1986: 17). Aynı gün yapılan hükûmet açıklamasında, “*...Irak topraklarında ilgili devletle esasen mevcut mutabakat çerçevesinde...*” bir hava takip harekâtı yapıldığı ifade edilmiştir (“Irak’ta hava”, 1986: 11). İçişleri Bakanı Akbulut da, “*Irak – Türkiye arasında ...15 Ekim 1984 tarihli görüşme zaptı muhtevastan açıkça anlaşıldığı şekilde, 15 Ağustos 1986 günü icra edilen ...harekât her iki ülkenin mutabakatı çerçevesinde icra edilmiştir...*” (TBMM TD, 1986: 204) diyerek, eylemin gerekçesini Ekim 1984 Antlaşması’na dayandırmıştır.

Türkiye, Mart 1987 hava saldırısı için ise, sıcak takibi gündeme getirmeyip doğrudan Ekim 1984 Antlaşması’nı ileri sürmüştür. Millî Savunma Bakanı Yavuztürk, Taşdelen köyüne baskın düzenleyen bölücülerin Kuzey Irak’taki kamplarına kaçtıklarının belirlendiğini; bunun üzerine 25 Şubat 1987’de toplanan Bakanlar Kurulunun “*Irak ile 1984 yılında yapılan mutabakat zaptı çerçevesinde sınır ötesi harekât yapılması kararını aldığı...*” söylemiştir. Bakan, mutabakat zaptına uygun şekilde, Irak Genelkurmay Başkanlığının da onayının alındığını ifade etmiştir (TBMM TD, 1986: 273-274). Hükûmet Sözcüsü Güzel ve Genelkurmay Başkanlığı da, harekâtın 1984 Antlaşması çerçevesinde gerçekleştirildiğini ve anlaşmaya uygun olarak Irak Genelkurmay Başkanlığının onayının alındığını açıklamışlardır (“Kampları bombaladık”, 1987: 8; “Ve sınır ötesi”, 1987: 15).

Türk doktrininde, 1984 Antlaşması’na dayanan sınır ötesi operasyonların, Irak’ın rızasına dayanmaları nedeniyle uluslararası hukuka uygun olduğu konusunda görüş birliği vardır. Mart 1987 operasyonunu hukukî açıdan yorumlayan Pazarıcı’ya göre, ilgili devletten izin alındığı için devletler hukuku bakımından sorun teşkil eden bir durum yoktur (“Harekâta sorun”, 1987: 12). Başeren’e göre de, 1991 öncesindeki operasyonlarda, meşru müdafaa hakkının koşullarının var olup olmadığını tartışmak gereksizdir. Zira Ekim 1984 Antlaşması’na dayanan sınır ötesi operasyonlar Irak’ın rızasına dayandığı için, “kuvvet kullanma hakkı” açısından uluslararası hukuka aykırılık söz konusu değildir (Başeren, 1995: 224).

Kuşku yok ki, burada da, ilk olarak, Irak’ın Türk operasyonlarına gösterdiği rızanın, uluslararası hukuka uygun mahiyette olup olmadığına bakılmalıdır. Bu bağlamda Irak, özgür iradesiyle bu kararı almış olmalı, bir başka devletin özellikle Türkiye’nin baskısı söz konusu olmamalıdır. Bahsedilen açıdan bakıldığında, Mayıs 1983 harekâtına izin veren ve Ekim 1984 Antlaşması’na taraf olan Irak devletinin anılan kararları özgür iradesiyle aldığına şüphe yoktur. Irak’taki Saddam Hüseyin rejimi hiçbir zaman Türkiye’nin güdümüne girmemiştir. Dahası sınır bölgesinin ayrılıkçı unsurlardan temizlenmesi, en az Türkiye kadar, belki daha da fazla, Irak’ın çıkarına olmuştur. Antlaşma, isyancı Kürt hareketleri güç kullanarak bastırma konusunda ortak çıkarı olan iki devletin de lehine işlemiştir (McDowall, 1992: 46) Sonuçta antlaşmanın asıl kazançlı tarafı Türkiye’den çok, Irak olmuştur. İran’a karşı giriştiği savaşa ağır biçimde angaje olan Irak yönetimi, kendine muhalif Kürt gruplara karşı kuzey sınırına birlik kaydırmak zorunluluğundan kurtulmuştur (McDowall, 1992: 46).

İkinci olarak, rızanın, kuvvet kullanma fiilini uluslararası hukuka uygun hale getirebilmesi için, kuvvet kullanan devletin verilen rızanın sınırlarını aşmamış olması gerekir. Türkiye, Ekim 1984 Antlaşması’nın koşullarına uyarak bu gerekliliği de yerine getirmiştir. Türk savaş uçaklarının 1986 ve 1987 hava saldırılarında vurduğu hedefler, antlaşmada izin verilen 10 km.’lik hat içinde kalmaktadır. Türkiye, 1984 Antlaşması’nın süresine de saygı göstermiştir. Antlaşma 1988 Ekiminde bir kere daha yenilenmeyip geçerliliğini yitirdiğinde Türkiye, bu belgeyi bir daha gündeme getirmemiştir.

4. SONUÇ

Türkiye'ye yönelik mücadelesini terörist yöntemler kullanarak yürüten PKK, Irak'ın kuzeyini kırk yıla yakın bir süredir aktif biçimde kullanmaktadır. Buna karşılık, Türkiye de, anılan bölgede, örgüte karşı askerî operasyonlar icra etmektedir. Bunlardan ilk üçü, Saddam Hüseyin rejiminin izniyle/onayıyla gerçekleştirilmiştir. Mayıs 1983'teki kara harekâtı Irak'ın sözlü onayına; 1986 ve 1987'de düzenlenen iki hava operasyonu ise, Ekim 1984'te Bağdat'ta imzalanan ve taraflara bir diğerinin ülkesinde belli koşullar dâhilinde kuvvet kullanma hakkı tanıyan antlaşmanın verdiği izne dayanmaktadır. 1983'teki kara operasyonu uluslararası toplumun dikkatini çekmemiş; 1986 ve 1987'de düzenlenen hava harekâtlarına ise sadece İran ve Libya tepki göstermiştir. Batılı devletler operasyonlar karşısında sessiz kalmıştır.

1983, 1986 ve 1987'de düzenlenen sınır ötesi operasyonların "kuvvet kullanma hakkı" açısından uluslararası hukuka aykırılığı söz konusu olmayıp; bu eylemler, Türkiye'nin ülkesi dışında münferiden kuvvet kullanması olarak görülemez. Zira hepsi de Irak'ın açık onayıyla gerçekleşmiştir. Uluslararası hukuk, ülkesi üzerinde kuvvet kullanılan devletin buna rıza göstermesi hâlinde eylemi uluslararası hukuka aykırı kabul etmemektedir. Irak'ın bahsedilen kuvvet kullanma fiillerine açıkça izin vermesi; Türkiye'nin de, kendisine verilen iznin sınırlarını ihlal etmemesi, anılan operasyonlara oldukça sağlam bir hukukî dayanak sağlamıştır. Buna paralel olarak, Türk yetkililer, eylemlerin Irak'la mutabakat hâlinde gerçekleştirildiğini her üç harekâta da gündeme getirmişlerdir. Ancak Ağustos 1986 hava saldırısı için, Ekim 1984 Antlaşması'nın yanı sıra, uluslararası hukukun karada meşru kabul etmediği sıcak takip hakkının da ısrarla ileri sürülmesi, Türkiye'nin hukukî pozisyonunu gereksiz biçimde zayıflatmıştır. BM sistemindeki kuvvet kullanma yasağının meşru müdafaa istisnası dışında kuvvet kullanılmasına kapıyı kapatmış olması, Türkiye'nin sıcak takip gerekçesini temelsiz kılmıştır.

1986'da iki yıl daha uzatılan Ekim 1984 Antlaşması'nın süresi bir daha yenilenmemiş ve 1988 Ekim ayı itibarıyla antlaşmanın geçerliliği son bulmuştur (Bölükbaşı, 1992: 59; aktaran Başeren, 1995: 225). Türkiye, Irak'ın ağır bir yenilgiye uğradığı Körfez Savaşının sonrasında, Kuzey Irak'taki PKK varlığına yönelik sınır ötesi operasyonlarına Ağustos 1991'de yeniden başlamıştır ("Irak toprağında", 1991: 1, 13). Ancak Irak hükümetleri, Türkiye'nin 1991 ve sonrasında düzenlediği Kuzey Irak askerî operasyonuna artık rıza göstermemiştir. Buna karşılık Türkiye, kuvvet kullanma fiillerini gerekçelendirirken sergilediği özensizliği, Ekim 1984 Antlaşması'nın sağladığı hukukî kalkandan mahrum kaldıktan sonra da sürdürmüştür (Hancılar, 2011: 147-150).

Meşru müdafaa hakkının bu tür kuvvet kullanma fiillerine çok daha sağlam bir hukukî dayanak sağladığına yukarıda değinilmişti. Türkiye, meşru müdafaa hakkını, ancak 25 Nisan 2017 gibi oldukça geç bir tarihte, Türk uçaklarının Sincar bölgesindeki PKK kamplarını vurmasına ilişkin olarak ("Turkey air strikes", 2017) Güvenlik Konseyine gönderilen mektupta, açıkça ve net biçimde ileri sürmüştür (S/2017/350). Anılan mektup, 2021'in ilk aylarındaki gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, Kuzey Irak operasyonlarının uluslararası hukuka uygun olması konusunda Türkiye'nin daha özenli davrandığının işaretidir. Zira Millî Savunma Bakanı Akar'ın Ocak 2021'de gerçekleştirdiği Irak ziyaretinde, terörle mücadele için Irak merkezî yönetimi ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile işbirliği yapılacağını; bu dayanışmanın PKK'ya karşı mücadelede çok önemli gelişmelere neden olacağını söylemesi ("Bakan Akar", 2021); 1983-1987 pratiğinde olduğu gibi, Irak'ın izniyle operasyon düzenleme yollarının arandığını göstermektedir. Eğer bu çaba başarılı olursa, olası bir sınır ötesi operasyonun, ev sahibi devletin rızası temelinde uluslararası hukuka uygun olacağına şüphe yoktur.

KAYNAKÇA

- 8 Askerimizi daha şehit ettiler. (1984). *Cumhuriyet*, 11 Ekim, 1, 8.
12 Mehmetçik şehit. (1986). *Milliyet*, 13 Ağustos, 1, 13.
Advisory Opinion Concerning Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, (2004). *ICJ Reports 2004*, 136.
Advisory opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. (1996). *ICJ Reports 1996*, 226.
Ankara'nın tepkisi. (1987). *Cumhuriyet*, 7 Mart, 1, 11.
Arend, A. C. ve Beck, R. J. (1994). "Don't Tread on Us': International Law and Forcible State Responses to Terrorism", *Wisconsin International Law Journal*, 12, 153-218.

- Arsava, F. (2019). "Devlet Dışı Aktörlere Karşı Yasal Savunma Hakkının Kullanılması", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 13, 97-128.
- Aygan, A. (1987). "PKK: Yapısı, İdeolojisi ve İşleyişi", *Yeni Forum*, 1 Ağustos, 22-28.
- Ayrılkçılar saldırdı. (1984). *Milliyet*, 18 Ağustos, 1, 7.
- Ballı, R. (1991). *Kürt Dosyası*, Cem, İstanbul.
- Bakan Akar: Terörle mücadelede Erbil işbirliğiyle çok önemli gelişmeler olacak. (2021). *TRT Haber*, 20 Ocak, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-akar-terorle-mucadelede-erbil-isbirligiyle-cok-onemli-gelismeler-olacak-548881.html> (09.08.2021).
- Baker, S. (1987). "Terrorism and the Inherent Right of Self-Defense (A Call to Amend Article 51 of the United Nations Charter)", *Houston Journal of International Law*, 10, 25-49.
- Barzani: Türkiye ve Irak'tan intikam alınacak. (1986). *Milliyet*, 21 Ağustos, 12.
- Barzani'den tehdit. (1987). *Milliyet*, 6 Mart, 1, 12.
- Başeren, S. H. (1995). "Huzur Operasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuzey Irak'ta Gerçekleştirdiği Harekatin Hukuki Temelleri", *Avrasya Dosyası*, 2/1, 224-235.
- Başeren, S. H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Birand, M. A. (1992). *Apo ve PKK*, Milliyet, İstanbul.
- Bölükbaşı, S. (1992). *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara.
- Brown, D. (2003). "Use Of Force Against Terrorism After September 11th: State Responsibility, Self-Defense And Other Responses", *Cardozo Journal of International and Comparative Law*, 11, 1-53.
- Brownlie, I. (1958). "International Law and the Activities of Armed Bands", *International and Comparative Law Quarterly*, 7, 712-735.
- Brownlie, I. (1963). *International Law and Use of Force by States*, Clarendon, Oxford.
- Byers, M. (2002). "Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September", *International and Comparative Law Quarterly*, 51, 401-414.
- Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). (1986). *ICJ Reports*, 14.
- Cassese, A. (1989). "The International Community's Legal Response to Terrorism", *International and Comparative Law Quarterly*, 38, 589-608.
- Council of the European Union. (2019). Council Decision (CFSP) 2019/1341, *Official Journal of the European Union*, 8 Ağustos, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019D1341&from=en> (09.08.2021).
- Dışişleri Bakanlığı açıklama yaptı. (1986). *Milliyet*, 25 Ağustos, 6.
- Dinstein, Y. (2012). *War, Aggression and Self Defence*, 5. Edition, Cambridge, Cambridge.
- Erdogan says Turkey 'neutralised' PKK official in Iraq camp strike. (2021). *Reuters*, 6 Haziran, <https://www.reuters.com/world/middle-east/erdogan-says-turkey-neutralised-pkk-official-iraq-camp-strike-2021-06-06/> (09.08.2021).
- Erickson, R. (1989). *Legitimate Use of Military Force Against State-Sponsored International Terrorism*, Air University, Alabama.
- Evren'den Saddam'a mesaj. (1984). *Hürriyet*, 15 Ekim, 11.
- Franck, T. M. (2001). "Terrorism and the Right of Self-Defense", *American Journal of International Law*, 95, 839-843.
- Gray, C. (2018). *International Law and the Use of Force*, Oxford, Oxford.
- Gunter, M. M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*, Westview, Boulder.
- Gurdilek, R. (1983). "Turks crossed border into Iraq to hit Kurdish separatists", *The Times*, 28 Mayıs, <https://www.thetimes.co.uk/archive/article/1983-05-28/6/9.html> (09.08.2021).
- Gurdilek, R. (1984). "Eight Turks killed in Kurd ambush", *The Times*, 11 Ekim, <https://www.thetimes.co.uk/archive/article/1984-10-11/7/5.html> (09.08.2021).
- Hainler ezildi. (1983). *Hürriyet*, 29 Mayıs, 1, 13.
- Halefoğlu Irak'ta sınır olaylarını görüşüyor. (1984). *Milliyet*, 15 Ekim, 1, 7.
- Hakkari'de 8 şehit daha. (1984). *Milliyet*, 11 Ekim, 1.

- Hancılar, Ö. (2011). *PKK Terörizmi ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Açısından Kuvvet Kullanma Hakkı*, Gazi, Ankara.
- Hancılar, Ö. (2017). "1998 Suriye'ye Türk Kuvvet Kullanma Tehdidinin Hukukiliği", *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/2, 83-97.
- Harekâta sorun yok. (1987). *Cumhuriyet*, 5 Mart, 12.
- Henderson, C. (2018). *The Use of Force and International Law*, Cambridge, Cambridge.
- Irak anlaşmayı tek taraflı açıkladı. (1984). *Milliyet*, 25 Ekim, 1, 6.
- Irak Devlet Başkanı: mücadelenizi destekliyoruz. (1984). *Milliyet*, 18 Ekim, 6.
- Irak hududunda mahdut amaçlı bir harekât yapıldı. (1983). *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1,11.
- Irak sınırında operasyon. (1983). *Hürriyet*, 28 Mayıs, 1,11.
- Irak sınırında üç askerimiz şehit edildi. (1983). *Milliyet*, 12 Mayıs, 1.
- Irak toprağında harekât. (1991). *Milliyet*, 6 Ağustos, 1, 13.
- Irak'la temaslarımız 'sınır güvenliği' için devam edecek. (1983). *Hürriyet*, 1 Haziran, 8.
- Irak'ta hava operasyonu. (1986). *Cumhuriyet*, 16 Ağustos, 1, 11.
- İmset, İ. (1994). *PKK - Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*, Turkish Daily News, Ankara.
- İran ve Suriye'de de operasyon yapabiliriz. (1986). *Milliyet*, 23 Ağustos, 13.
- İran'dan iki isteğimiz var. (1984). *Milliyet*, 21 Ekim, 1, 6.
- İran'dan kınama. (1986). *Cumhuriyet*, 25 Ağustos, 1, 11.
- Jetlerimiz tepeledi. (1986). *Milliyet*, 16 Ağustos, 1, 7.
- Kaddafi çizmeyi aşma. (1986). *Hürriyet*, 20 Ağustos, 1, 13.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği, Ankara.
- Kışlalı, M. A. (1996). *Güneydoğu Düşük Yoğunluklu Çatışma*, 2. Baskı, Ümit, Ankara.
- Kirgis, F.L. (2001). "Israel's Intensified Military Campaign Against Terrorism", *American Society of International Law*, 19/6, <https://www.asil.org/insights/volume/6/issue/19/israels-intensified-military-campaign-against-terrorism>, (09.08.2021)
- Kritik gün. (1987). *Milliyet*, 24 Şubat, 1, 7.
- Lewis, S. (2018). "Salisbury, Novichok and International Law on the Use of Force", *The RUSI Journal*, 163/4, 10-19.
- Lieblich, E. (2013). *International Law and Civil Wars: Intervention and Consent*, Routledge, New York.
- Marcus, A. (2007). *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York University, New York.
- Masullo, J. ve O'Connor, F. (2020). "PKK Violence against Civilians: Beyond the Individual, Understanding Collective Targeting", *Terrorism and Political Violence*, 32/1, 77-99.
- McDowall, D. (1992). *The Kurds: A Nation Denied*, Minority Rights, London.
- Meclis toplansın. (1986). *Cumhuriyet*, 20 Ağustos, 1, 7.
- Olayın gerisinde ASALA ve TKP var. (1984). *Milliyet*, 18 Ekim, 1, 6.
- Ordumuz Irak'ta üslenen silahlı grupları temizledi. (1983). *Milliyet*, 28 Mayıs, 1.
- Özal: Tam isabet. (1986). *Hürriyet*, 16 Ağustos, 1, 17.
- Özcan, N. A. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi, Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Özdağ, Ü. (2005). *Türkiye'de Düşük Yoğunluklu Çatışma ve PKK*, Üç Ok, Ankara.
- Paust, J. J. (2002). "Use of Armed Force against Terrorists in Afghanistan, Iraq, and Beyond", *Cornell International Law Journal*, 35, 533-557.
- Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Turhan, Ankara.
- Plakoudas, S. (2018). *Insurgency and Counter-insurgency in Turkey: The New PKK*, Palgrave Pivot, Cham.
- Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*, Pinter, London.
- Ruys, T. & Verhoeven, S. (2005). "Attacks by Private Actors and the Right of Self-Defence", *Journal of Conflict & Security Law*, 10/3, 289-320.
- Schachter, O. (1991). *International Law in Theory and Practice*, Martinus Nijhoff, Dordrecht.
- Sınır operasyonu imha harekâtı değildir. (1983). *Hürriyet*, 3 Haziran, 13.
- Şehit edilen üç erimiz hakkında Irak'ın dikkati çekildi. (1983). *Cumhuriyet*, 13 Mayıs, 1, 7.

- Tahran suçladı. (1987). *Cumhuriyet*, 6 Mart, 1,11.
- Tams, C. J. (2009). "The Use of Force against Terrorists", *European Journal of International Law*, 20, 359-397.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1986, 4 Eylül). Dönem 17, C. 31, 4. Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (1987, 4 Mart). Dönem 17, C. 37, 72. Birleşim.
- Travalio, G. M. & Altenburg, J. (2003). "Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force", *Chicago Journal of International Law*, 4, 97-119.
- Turkey air strikes on Kurds in Syria and Iraq spark US concern. (2017). *BBC*, 25 Nisan, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-39708909> (09.08.2021).
- Turkish planes bomb Kurdish rebels in Iraq. (1986). *The New York Times*, 16 Ağustos, <http://www.nytimes.com/1986/08/16/world/around-the-world-turkish-planes-bomb-kurdish-rebels-in-iraq.html> (09.08.2021).
- Turkish troops reported to battle Iraqi Kurds. (1983). *The New York Times*, 31 Mayıs, <https://www.nytimes.com/1983/05/31/world/around-the-world-turkish-troops-reported-to-battle-iraqi-kurds.html> (09.08.2021).
- Turks join Iraq against Kurds. (1984). *The Times*, 18 Ekim, <https://www.thetimes.co.uk/archive/article/1984-10-18/6/15.html> (09.08.2021).
- Türkiye-Irak sınır güvenliği için 'temas ve danışma'yı sürdürecektir. (1983). *Cumhuriyet*, 1 Haziran, 1,11.
- U.N. Doc. S/2017/350. (2017).
- U.S. Department of State. (2019). *Country Reports on Terrorism 2019*, 1 Kasım, <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-terrorism-2019/> (09.08.2021).
- Ve sınır ötesi harekât. (1987). *Cumhuriyet*, 5 Mart, 1, 15.
- Yegen, M. (2016). "Armed Struggle to Peace Negotiations: Independent Kurdistan to Democratic Autonomy, or The PKK in Context", *Middle East Critique*, 25/4, 365-383.
- Zaman, A. (2020). "Turkey bombs PKK targets in northern Iraq as government's ratings sag", *Al Monitor*, 15 Haziran, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/06/turkey-strikes-pkk-kurdistan-iraq-sinjar-erdogan-hdp-akp.html> (09.08.2021).

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).